

Маја М. Димитријевић
Универзитет у Крагујевцу
Факултет педагошких наука у Јагодини
Катедра за дидактичко-методичке науке

УДК 821.163.41.09-93-32 Олујић Г.
371.3::821.163.41-028.31

Стручни рад
Примљен: 15. марта 2019.
Прихваћен: 12. априла 2019.

МЕТОДИЧКИ ПОТЕНЦИЈАЛ КЊИГЕ *БИЛИ СУ ДЕЦА КАО И ТИ...* ГРОЗДАНЕ ОЛУЈИЋ

Апстракт: У раду се истражује могућност примене одабраних текстова из књиге Гроздане Олујић *Били су деца као и ти...* у настави књижевности у млађим разредима основне школе. Испитује се и анализира поступак компоновања литерарних и биографских појединости у приповедању о писцима и научницима-писцима који се помињу у овој књизи а заступљени су у наставним програмима од првог до четвртог разреда. Указује се на то да аутобиографски записи великих стваралаца или литераризоване мини-биографије, научно-популарни и информативни текстови који тематизују њихов живот и рад, имају значајан методички потенцијал ако су садржај, језик и стил прилагођени младим читаоцима. Закључује се да занимљиве и динамичне приче о детињству и младости, породичном окружењу и стваралачким почецима књижевника, уметника и научника мотивишу ученике да са више ентузијазма читају, тумаче књижевне и књижевно-научне текстове, усавшавају вештину разумевања прочитаног и надграђују знања из области опште културе.

Кључне речи: Гроздана Олујић, методика наставе књижевности, приче о детињству, биографија, научно-популарни и информативни текстови.

Нови наставни програми за први и други разред основне школе у оквиру *Књижевности* као подобласти предмета Српски језик имају посебан одељак *Популарни и информативни џексови* где се као садржај за обраду не наводи конкретна лектира, већ избор из илустрованих енциклопедија и часописа за децу о значајним личностима српског језика, књижевности и културе, о знаменитим завичајним личностима и др. (ПНУ 2018; ПНУ 2019). Програм наставе и учења за први разред предвиђа упознавање ученика са најважнијим подацима о животу и раду Светог Саве и Вука Стефановића Караџића, а у другом разреду ученици треба да сазнају појединости о Доситеју Обрадовићу као баснописцу и прочитају одабране приче из детињства Николе Тесле. Сугестија: избор оставља могућности ауторима читанки да о поменутиим личностима одаберу текстове научно-популарног карактера

или да користећи различите биографске изворе и уз пропратне илустрације склопе, по обиму и лексичко-синтаксичким одликама, примерен текст за уџбеник. У још увек неререформисаним програмима за трећи и четврти разред, такође у одељку *Књижевности*, постоји жанровски усмеренија одредница – научно-популарни *текстови*,¹ док се тек у четвртном разреду садржај конкретизује: обрада одломака из дела Милутина Миланковића *Кроз васиону и векове* и Михајла Пупина *Од њашњака до научењака*.² Издавачи се опредељују за одломке према предлогу аутора читанки за четврти разред.

Програмски захтеви не прописују посебне критеријуме којих аутори треба да се придржавају приликом избора одломака из научно-популарних и информативних текстова, осим напомене која упућује на приче из детињства Николе Тесле³. Основна идеја јесте да се ученици већ у раном узрасту сусретну са текстовима писаним научно-популарним подстилом који се „примењује у популаризацији научних феномена и истраживања, у изради биографија научника, опису открића и сл.” а „у односу на строго научни стил одликује се појачаном употребом експресивних средстава, која се дају у циљу сликовитог представљања” (Тошовић 2002: 267). Информативни текстови су такође и структурно и функционално-стилски детерминисани, односно „пружају информације о актуелним дешавањима у научним истраживањима (извештаји, забелешке, писма, анотације) или у кратким цртама износе научне чињенице и сазнања (библиографије и лексикографска издања)” (Росић 2013: 69). Дакле, очекује се да ученицима буду предочени прикладни аутобиографски/биографски детаљи о научницима-писцима који су заступљени у наставним програмима. У новом Програму наставе и учења за други разред (2019) формулисан је исход везан за разликовање основних делова текста (наслов, пасус, име аутора, садржај). Нема, међутим, никаквих обавезујућих инструкција нити оквирних смерница којима се препоручује шта би ученици млађих разреда требало да сазнају о ауторима књижевних текстова који се појављују у читанкама.⁴ Њихове фотографије и сасвим крат-

¹ У најављеном садржају новог Програма наставе и учења за трећи разред основног образовања и васпитања као значајне личности српске културе и књижевности издвојени су Милева Ајнштајн и Михајло Пупин.

² Тиодор Росић указује на извесне недоумице у погледу жанровских одлика тог Пупиновог дела: „У оквиру врсте, има текстова чистих, примерених роду и типу, али и оних у којима се крше правила рода или нарушава типологија. Како, рецимо, типолошко-жанровски одредити књигу Милутина Миланковића *Кроз васиону и векове*? Припада ли она прозној књижевно-научној или научној врсти? Да ли је реч о епистоларном, научно-популарном тексту са елементима фикције или научнофантастичном тексту? Шта је у њему аутобиографско, шта припада научној фантастици?” (Росић 2013: 65).

³ Одломци се обично бирају из књиге Николе Тесле *Моји узми* или Никола Тесла: *Прича о дејинствиву* (1980) коју је приредио Душан Радовић, илустровао Душан Петричић а за прештампано издање (1996) издавач је Музеј Николе Тесле.

⁴ „Анализа наставних програма показала је да се појам *писац* не помиње више ни у једном наставном програму и да не постоје захтеви који би одредили да ли и која знања о животу

ки изводи из биографија спорадично се појављују у уџбеницима. Ваљало би, сходно томе, размотрити да ли је и колико у наставној пракси видљив изостанак ученичког перцептивног, мисаоног и асоцијативног повезивања наслова књижевног дела, имена писца и занимљивих или карактеристичних биографских детаља о писцу. Очигледно је да се допуна података о аутору, иако је методички уџбеници предвиђају у структурисању часа, препушта учитељу, што претпоставља додатни истраживачки напор и вештину у селекцији доступних садржаја.

Гроздана Олујић је у листовима *Млагоси* и *Млада култура*⁵ објављивала „серију написа *Били су деца као и ти* која је говорила о раним данима великих стваралаца”, а потом је одлучила да те приче о животима великих људи из литературе, сликарства и других области стваралаштва обједини у илустровану и документовану књигу која би младим читаоцима могла да послужи као „драгоцен подстрек, приручно учило, занимљива лектира”⁶. Као истраживачки корпус за овај рад послужиће само текстови, односно приче и кратке биографије о српским књижевницима и признатим научницима-писцима заступљеним у актуелним наставним програмима за млађе разреде основне школе – о Бранку Ћопићу (*Исиод гјегове кабанице*), Исидори Секулић (*Раг, самоћа, ћушање*), Николи Тесли (*Научник са смиљанској њошока*) и Михајлу Пупину (*Звезда са идворској млина*), а узгред ће бити поменути Петар Кочић (*Ученик Симеуна ћака*), Стеван Сремац (*Чудни професор*) и Јован Стерија Поповић (*Вршачки Молијер*)⁷ како би се испитао и објаснио наративни и композициони поступак који Гроздана Олујић примењује у биографским написима из књиге *Били су деца као и ти*...

Приче које су се нашле у овој књизи Гроздане Олујић нису у обавезном делу наставних програма и неће се тумачити као задати књижевни текстови, али су уклопиве у шире и лабавије оквире књижевно-научног жанра јер имају специфичну дводелну композицију – приповедни, односно литерарни и допунски фактографски део и могу се функционално искористити у различитим етапама или типовима школских часова српског језика у настави млађих основношколских разреда.⁸ Приређивач издања Зорана Опачић

и стваралаштву појединих писаца/књижевника би ученици требало да усвоје у прва четири разреда” (Марковић 2014: 456).

⁵Часописи су излазили у Београду 50-их и 60-их година 20. века, *Млада култура* и у периоду 1939–1940. (према Опачић 2017: 5).

⁶О настанку књиге *Били су деца као и ти*... ауторка говори у *Уводној белешци*.

⁷Поред наведених личности, Гроздана Олујић је у књигу *Били су деца као и ти*... уврстила и написе о Достојевском, Чехову, Џеку Лондону, Виктору Игоу, Наполеону и Тулуз-Лотреку.

⁸На пример, у сегментима часа предвиђеним за саопштавања биографских појединости о писцима, затим као допуна задатим текстовима о научницима-писцима, на часовима обнављања/систематизовања садржаја посвећених стваралаштву једног писца чија се дела обрађују у сваком разреду, поводом значајних јубилеја или годишњица рођења/смрти књижевника или научника. Неопходно је допунити ученичке представе о таквим личностима

наводи у *Појовору* коју је грађу и изворе ауторка користила за обликовање поетизованих биографских записа (Опачић 2017: 117–143). Гроздана Олујић комбинује секвенце аутобиографских и литерарних радова личности о којима говори и захваљујући таквим интервенцијама у наративу – они постају јунаци приче. Реч је о кратком литерарном прозном формату, али је могуће издвојити извесне подударности са научно-популарном прозом (нпр.: *Моји изуми* Николе Тесле, *Од иашињака до научењака* Михајла Пупина или *Кроз васиону и векове* Милутина Миланковића). Иако „књижевно-научна дела немају ликове ни фабулу, већ говоре о конкретним људима и догађајима, о нечему, дакле, што није фикционално, него чињенично и стварно” (Илић 1998: 461), личности и реална збивања су у овој врсти текстова претрпели литераризацију, односно литерарну трансформацију.⁹ Ретровизија је у помнутим књигама један од доминантних поступака – догађаји из детињства преломљени су кроз жижу сећања и отуда је умањена поузданост многих детаља, јер временско-просторна платформа на којој се приповедно *ја* налази удаљена је и уздигнута у односу на оно *ја* о коме се приповеда. Фабулирање није развијено, него је крајње фрагментаризовано, испрекидано. Профил јунака-приповедача могуће је реконструисати на основу појединости расутих по тексту. Он се са временске дистанце самосагледава, износи своје ставове о догађајима и доживљајима, открива сопствене доминантне карактерне црте, склоности и афинитете из дечачког доба (бистроумност, жељу за учењем)¹⁰. Непосредан је, воли да коментарише, поседује наглашену емотивну снагу и ужива у сликама природе. Наратор је опсерватор са потребом и намером да подели своја искуства и импресије. Поседује респектабилна знања, али их не намеће ауторитарно, већ важне научне истине саопштава поредећи их са емпиријским појединостима које су његовим читаоцима познате.

подстицајним причама из њиховог детињства како би биографски детаљи добили животнију и уверљивију димензију.

⁹У прилог овој тврдњи иде још један навод Павла Илића у вези са прегледом структурних карактеристика књижевно-научне прозе где се истиче да је предмет обраде неки научни проблем, али је обрада проведена на литераран начин, односно „писци се држе научних чињеница, али према њима заузимају лични став, те се у тумачењу тих чињеница увек осећају њихове емоције и имагинација, због чега језичко-стилски израз у тим делима добија карактеристике *књижевноуметничкој стили*” (Илић 1998: 460). Такође, „уместо научне сувопарности у излагању, аутор научно-популарног текста посеже за метафором, метонимијом и за другим изражајним средствима, широко присутним у делима уметничког стваралаштва” (Росић 2013: 70).

¹⁰У одломку из дела *Кроз васиону и векове* Милутина Миланковића открива се да су књиге и библиотека важан центар у приповедачевом свету јер непосредне резултате својих истраживања повезује са оним што је из прочитаних књига сазнао. Отуда и његова потреба да често ствара асоцијативне везе између религије, уметности, лепе књижевне речи и научних открића. Мотив библиотеке и омиљених књига појављује се и у неколико прича из књиге *Били су деца као и ти...*

Ауторка у књизи *Били су деца као и ти...* заузима позицију таквог аутобиографског приповедача из научно-популарног жанра, али обезличава приповедно *ја* и у његово име саопштава значајне податке, а повремено у нарацију укључује и његов аутентични глас. „Кад год је то могуће, избегава навођење година и гомилање фактографских података: то није њен приповедни циљ. Њена намера је превасходно књижевна; да створи упечатљиву слику детињства и приближи је младом читаоцу. Зато се детаљно описани догађаји из аутобиографије неретко бирају, поједностављују, а некад и благо мењају да се истакне развој лика и читаоци заинтересују за његов живот и дело” (Опачић 2017: 121). Нема фикционализације као у бајкама, већ се као последица свесне ауторске интенције да утиче на читалачку емоцију проводи лиризација и поетизовање делова приче. Све наведено потврђује претпоставку да је писац за децу и младе истовремено и добар методичар. Наиме, показало се у непосредним наставним околностима да је навођење година рођења и смрти, гомилање сувопарних података о стваралачком опусу (набрајање објављених књига и освојених награда и признања), запослењу – потпуно демотивишуће, нарочито за најмлађе ученике. Њихову пажњу привлаче анегдоте из пишчевог ђачког доба, инсерти где се писац емотивно обраћа читаоцима или говори одломке своје поезије/прозе, присећа се детињства и породичног живота. Уобичајено је да се тек после представљања писца на наставном часу чита и тумачи књижевно дело. Ако учитељ/наставник у тој почетној фази не успостави сарадничку релацију и не поспеши мотивацију у одељењском колективу, неизоставно ће опастити и квалитет аналитичко-синтетичког проучавања текста.

Наслов *Били су деца као и ти...* недвосмислено указује која је читалачка група у фокусу и да ће едукативни импулс бити снажан, али је књига намењена и свима који желе да одгонетну скривене везе у опредељењима и животним одлукама одабраних стваралаца. Није нимало једноставан књижевни подухват да се на свега неколико страница издвоји емоционално-интелектуално и стваралачко језгро једног великог живота, објасне предодређеност, најдубље стрепње и тегобе, одрицање и упорност, помену књижевни и животни узор и сва изузетна дела. Кад је намењен млађој читалачкој публици, такав поступак захтева редуковање обимне грађе, низ поједностављења у лексичко-синтаксичкој равни, кратке реплике које динамизују дијалоге и монологе и вешто преклапање временских категорија. У кратким написима где се писац појављује као јунак приче уочљива је метафоризација наслова, затим адаптирање реченичног склопа и лексике и стилско приближавање прози тог писца. Опонашајући приповедни модел, Гроздана Олујић готово да укида разлику између ауторског тона приповедања и оног по ком се препознају, рецимо, Топићева дела или исповедна проза Исидоре Секулић. Биографске компоненте и реминисценције из књига ствараоца о коме се говори рекомпонују се у квалитативно нов наративни облик. Детаљи које и Тесла као писац књиге *Моји изуми* и други који су о њему писали помињу

(мачка која због електрицитета светли у мраку, лов на жабе и конструисање удице) преобликовани су уметањем у фикционализоване ситуације и дијалогски облик казивања. Поентира се гратификацијом стваралачких достигнућа и истицањем доприноса књижевној и друштвеној баштини. У тој завршној целини сажето а ефектно, једноставним језиком, наведено је, на пример, чиме је Тесла задужио човечанство, што је изузетно корисно и практично, будући да је причу о научним достигнућима значајних изумитеља неопходно прилагодити разумевању ученика млађег узраста.

У приповедању доминира снажна емоционална вертикала око које се групишу фактографски и литерарни детаљи. Карактеризација јунака посредована је њиховим аутобиографским записима, односно причама Бранка Ћопића и Исидоре Секулић са аутобиографским елементима, који се деконструирају да би се из њих издвојиле само најубедљивије и за портретисање нарочито сврховите појединости.¹¹ Приповедање се по временској оси несметано помера напред – назад / дете – будући писац, што неискусном читаоцу донекле може да отежа кретање кроз текст. Почетна тачка је детињство. Из читалачке перспективе то је далека прошлост, али је истовремено блиска јер су ту јунаци, у ствари, читаочеви вршњаци. Одатле се приповедање проспективно помера ка важном биографском моменту – приказује се јунак као славна личност која је задружила свој народ или цео свет знањем и изузетним даром за стваралаштво. Понекад се одрасли јунак сећањем враћа у детињство, па се тако Тесла, кад прича о Нијагари, присећа да је прву хидроцентралу направио на смиљанском потоку.

Личност писца постаје доминантан интегративни чинилац у наративу формираном на нов начин, односно настаје литерарни јунак са профилисаним физичким, психолошко-етичким и социолошким одликама. Представљен је у аутентичном окружењу које је утицало на његово детињство, а посебним наративним сигналимa маркирају се и најављују догађаји пресудни за будући живот. У причи о Ћопићевом детињству згуснути су мотиви или парафразирани делови његових приповедака (о месецу, стрицу Ници, дједу Раду и дједовој смрти, на пример). Фактографско се укршта са приповедачким да би се читаоцима објаснило које су појединости из живота литерарно трансформисане и у којим Ћопићевим књигама. Стилизовану биографију пише добар познавалац и живота и књижевног опуса ствараоца који је уједно и јунак приче. За читаоца-почетника, па и за оног мало искуснијег, не постоји боља препорука него када писац ког су упознали читајући и тумачећи бајке „Шаренорепа”, „Стактарева љубав”, „Олданини вртови” афирмативно коментарише књиге другог писца из школске/домаће лектире. Посеб-

¹¹ „Гроздана Олујић издваја кључне епизоде из њиховог детињства и младости које су им одредиле будућност, проналазећи везе између тих догађаја и њиховог стваралаштва. Тиме показује да је детињство пресудан животни период који утицкује трајан печат у личност – без обзира да ли је било безбрижно или мучно” (Опачић 2017: 118).

ну и издвојену целину са фотографијом, у којој се из другачије перспективе дају напомене о књижевном опусу и животу писца/научника, чине сведене, објективизоване и информативне биографске забелешке насловљене *О јунаку ове њриче*.

Типолошки образац према коме је Светлана Велмар-Јанковић обликовала главне ликове у седам прича у *Књизи за Марка* такође је условљен категоријом детињства. Рефлекси епског, митолошког и легендарног премрежени су чињеницама о прошлом времену¹². Ликови дечака-јунака у причама хронолошки су повезани са њиховим историјско-епским портретима. Младом читаоцу се ненаметљиво сугерише да ће, уколико помно прати доживљаје и одрастање групе одабраних јунака, осетити како је са њима повезан јер се средњовековни начин живота повремено експлицитно пореди са урбаним, чиме се предочавају разлике, али и сличности са епохом о којој се приповеда (в. Опачић 2011а: 53). „Коментаром на крају сваке приче и ’лажном легендом’ о ономе што се касније, кад су одрасли, догодило јунацима остварује се посебна приповедна дубина и нарочита емоционална обојеност, оправдава и осмишљава претходно испричано” (Димитријевић 2012: 283). Та ауторска напомена, упадица или поука функционише тако што непосредно комуницира са читаоцем у намери да „задобије његово поверење”, што је нарочито важно у књижевности за децу јер „читалац постаје активни трагач за тајном која повезује децу свих времена” (Пијановић 2005: 203).

Још једна могућа паралела са збирком прича *Књига за Марка* тиче се позиције оца у животу дејих јунака, чија је фигура углавном моделована према стереотипу о ауторитарним очевима владарима, уздржаним, строгим и ригидним. Мајке су у *Књизи за Марка* брижне и проницљиве заштитнице које се не одричу синова ни када они покажу да су слаби или неспретни. Загрљајем и финим поукама ублажавају им патње одрастања и мучно прилагођавање династичким кодексима. И док се мали јунаци очева углавном плаше, мајке су њихова вољена бића. У причама о детињству знаменитих личности Гроздана Олујић исто тако помиње ликове родитеља и старатеља својих јунака.¹³ Испоставиће се како су безмало сви сирочићи и да су имали специфичан однос према мајци и оцу. Познати детаљи о родитељима из биографских записа овде су углавном дати као назнаке, али је опет из истраживачког корпуса одабирано оно што се искристалисало као најсугестивније за причу коју ауторка креира. Ћопић је као дечак изгубио оца и мајка Соја остаје удовица са троје мале деце у кући дједа Рада, централне фигуре Бранковог детињства. У дједову смрт он никада није сасвим поверовао и

¹²Тумачећи особености савремене српске ауторске бајке, Зорана Опачић наводи да се у *Књизи за Марка* приповеда „о средњовековним владарима у тзв. предисторијском тренутку, њиховом детињству”, па је управо због тога ауторки отворена „могућност да фикционализује јунаке, познате историјске личности” (Опачић 2011а: 53).

¹³И у научно-популарним текстовима чији су аутори Пупин, Тесла и Милутин Миланковић посебно место заузимају њихове мајке и очеви.

надао се да ће се старац отуда где је отишао једнога дана сигурно вратити. Кочићу је рано умрла мајка, отац се закалуђерио после њене смрти, па је дечака очувала бака Вида. Исидора Секулић детињство проводи без покојне мајке, а у домаћинству је њена замена рођака реског гласа која не разуме девојцину склоност ка књигама. Мали Стеван Сремац расте без оца и мајке узалудно покушавајући да их сачува у живом сећању. Док се деда, уважени трговац Филип Ђорђевић, пита шта ће бити са његовим унуцима кад он умре, дечак „све јаче и све болније је осећао да је сироче” (Олујић 2017: 31). Михајло Пупин је син сеоског ћурчије, брижног оца са којим се прећутно разуме. И Теслина мајка Ђука је благодетна, а отац Милутин, свештеник, приказан је као чудан човек, који више чита него што служи цркви. Стеријин отац је шкрти трговац, али зато мајка, сликарева ћерка, непогрешиво препознаје синовљево даровитост. Обично очеви не уважавају дечје афинитете и изазивају отпор и супротстављање. Мајке су интуитивније и боље сагледавају таленте своје деце па су им важан ослонац и животна подршка у избору будуће професије.

Из књиге *Били су деца као и ти...* нису изостали ни описи спољашњег изгледа јунака. Иако штурци, памтљиви су и подстицајни да се визуализују у читалачкој машти и покрену процес унутрашње очигледности. Понекад су допуњени карактерним цртама или претпоставкама о навикама и узроцима појединих поступака ликова. Бранко је плавокоси малишан коме су у школи „због светле косе и беличастих трепавица дечаца одмах прикачили надимак *Бјелов и Жујан*” (Олујић 2017: 10). Исидора је мршава девојчица, Пупин има блиставе црне, а Тесла чулне дубоке плаве очи, црнокос је и висок око два метра. Све их обележава карактерна доследност и константност особина које су испољавали у детињству: Исидора је самотна, ћуталачки је тип као и њен отац са којим се разумела и без речи – само погледом, покретом и осмехом; Кочић је одувек био плаховит, борбен дух, а Тесла у детињству и раној младости слабуњав, болешљив и нежног здравља, склон да непрекидно ради (чак и у грозници, док губи свест, не одустаје од жеље да студира технику), немиран, тврдоглав, надарен и натпросечно талентован за проналазаштво, одличан опсерватор и заљубљеник у природу који вечно сам лута по личким шумовитим брдима; Стерија је био бледи дечак вечито нагнут над књиге, а Сремац се, по свој прилици, бојао неуспеха јер су га школски другови упорно наговарали да пише, а он се томе опирао до својих позних година и остао упамћен као велики творац смеха који је, најчешће, био тужан (Олујић 2017: 35, 37).

Није случајно ни што је мотив библиотеке и омиљене књиге важан сегмент ових прича. Те ране склоности су одређујуће за јунаке о којима Гроздана Олујић пише. „Велики људи у овој збирци имају неке заједничке особине: природну радозналост, истрајност (често и тврдоглавост), окренутост унутрашњем свету и велику жељу за читањем и учењем” (Опачић 2017: 131), као и јак импулс да своје жеље остваре. Бранку су омиљене биле књига о

Мигелу Сервантесу са одломцима из *Дон Кихота* и бајке Оскара Вајлда; Исидору је привлачио свет књига, нарочито речници у библиотеци њеног оца који су „помагали да се отворе врата света и прозори сопствене душе. Над њима се Исидора најдуже задржавала”; Пупин је са собом носио Максвелову књигу; Сремац је читаве дане проводио у београдској библиотеци, „нагнут над дела класика, размишљајући о Вуку, Платону, Доситеју, Ђури Јакшићу” (Олујић 2017: 11, 24, 34).

„Бистри дечаци брзо су превазишли своју средину а то је подразумевало опраштање са породицом и завичајем и одлазак у непознату средину” (Опачић 2017: 137). Мотив путовања и школовања на страни развија се у епизоди са Теслиних студија у Грацу, када он пркосно тврди да ће остварити идеју о наизменичној струји. Посвећен тој замисли, данима изводи огледе. Непрестана жудња да оствари своје замисли одводи га у Америку где је често усамљен па се дружи с голубовима који га можда подсећају на давнашњи дечачки сан о летењу. Пупин такође путује у Америку, па у Шкотску, Лондон и Париз. Исидора своју љубав према северним пределима потврђује путовањем у Норвешку.

У причама о детињству и каснијем стваралаштву писаца и научника појављује се и симболички мотив светлости. Персонификовани Месец постаће актер неких од најлепших Топићевих прича и песама. Поетизовани опис небеског простора и звезда на врху сеоског млина у Идвору (Олујић 2017: 56) уводи у разумевање јунакових склоности и запитаности над тајнама васионе. Тајна светлости коју је поистоветио са појавом звезде на идворском млину поново се помиње у вези са Пупиновим путовањем у Енглеску. „Полетећу! [...] И бити господар муње, видећете” (Олујић 2017: 48) – пркосно је обећање које мали Никола Тесла даје себи, али пре свега сумњичавима који оспоравају његову жељу за крилима. Светлуцање домаће мачке у мраку он ће касније повезати са електрицитетом, као што ће се и игре на смиљанском потоку – прављења удице и хидроцентрале од дрвеног котура углављеног између две ракле – сетити на Нијагариним водопадима, где је саградио највећу хидроцентралу на свету. Први Пупинов проналазак догодио се у игри са чобанима – док је напасао стоку, приметио је да се звук брже простире кроз суву, него кроз влажну земљу (Олујић 2017: 57). Издвојене приповедне ситуације откривају „да су се велики научници већ у детињству први пут сусрели са природним феноменима који су их заинтриговали а дечја упитаност довела их је до највећих открића у зрелости” (Опачић 2017: 135). Важно место у приповедном току има временска тачка у којој се остварује пуни потенцијал јунака, односно тренутак када они постају личности које историја и свет памте. Сажима се читав међупериод и директно и нагло успоставља веза са детињством. У том моменту аутор се приближава читаоцу, дели са њим запитаност, али не даје дефинитиван одговор. Прича о Тесли приводи се крају питањем да ли се сећао Смиљана, амбара и старог очевог кишобрана. Кад амерички председник о Пупину говори као о вели-

ком родољубу из Баната, ауторски глас пита да ли је у том часу у оку чо-банчета из Идвора сјала тајанствена вечерња звезда новог млина. Одговори гласе: *Не зна се. / Верујемо га јесће* (Олујић 2017: 53, 60). У њима се износи претпоставка, али је претходно причање усмеравано тако да читалац може да оспори неизвесност, потврди како је сећање на догађаје из детињства активно и одговори да је сигурно било тако.

„Ове приче треба да увере читаоце да се међу њима, а можда и у њима самима крију будуће изузетне личности” (Опачић 2017: 139). Тако је у *Енциклопедији лоших ђака, бунтовника и генијалаца* Сержа Блока и Жан-Бернара Пуја сабрана галерија портрета личности које су обележиле историју, књижевност, науку или уметност. Читаоци их упознају кроз приче о необичном детињству и младости, пуне смешних догађаја и дирљивих тренутака. У школи су их сматрали неталентованим и неуспешним ђацима, али их је њихов генијалан и бунтовнички дух довео до светске славе и признања (Наполеон, Линколн, Чарли Чаплин, Александар Грејем Бел, Томас Едисон, Алберт Ајнштајн). Сличних анегдотских секвенци има и у књизи *Били су деца као и ти...* Бранко се растужио и заплакао кад је видео како је непогода оборила лименог петлића с крова, а мајка га је затворила у свињац јер је покушао да пољуби лугареву ћерку. Пупин уместо у Праг одлази у Беч јер је преспавао станицу на којој је требало да пређе у други воз, а уз то је станичног чиновника ословио са *Ваше царско височанство*. Путујући у Америку, на бродској палуби, продаје шубару и последњих пет центи у Њујорку даје за питу са шљивама, али разочарано наилази само на коштице.

У приповедање о својим јунацима Гроздана Олујић умеће и приврженост традиционалним и патриотским вредностима. Бранко Ћопић и Петар Кочић показују изразиту склоност ка причама и песмама о прошлости. Уживају слушајући причање маштара, аутентичних народских ликова какви су Петрак и Симеун. Малом Сремцу је деда приповедао о Србима избеглим са Чарнојевићем у Будим, о добу српског царства, цара Душана и великих јунака Обилића и Марка Краљевића. „Дуго времена народ и његова прошлост представљали су једини круг интересовања младог Стевана Сремца” (Олујић 2017: 34). Тесла је гајио љубав према књигама о прошлости и читао по целу ноћ упркос забрани да чита уз свећу. Пупин се у Прагу одушевио чешким родољубљем и борбом против Аустроугарске, а гајде у Шкотској и играчи Шкотланђани на улицама Лондона асоцирају га на завичај. Амерички председник Вилсон о њему је говорио као о великом југословенском родољубу који никада није заборавио родни Банат (Олујић 2017: 59).

Функционална употреба биографија писаца у настави подразумева да се истражи и утврди који су биографски и фото-детали о књижевницима, научницима и знаменитим личностима српског језика и културе потребни ученицима млађег школског узраста, шта их мотивише да боље упознају писца, колико је користан осврт на текстове које су читали и тумачили и најава песама, прича или аутобиографских сегмената истог аутора које ће обрађи-

вати у догледном периоду. Овај методички проблем могуће је трансформисати у мотивациони импулс тако што се „текстовима различита садржаја и различитих врста уноси [се] свјежина у проучавање писца, остварују се разноврсни обзори у проматрању пишчева стваралаштва” (Росандић 2005: 577), па би се у том случају они искористили као подстицај за читање и тумачење. Није реч о одступању од иманентног приступа књижевноуметничком тексту и тражењу ослоња у биографској методи, већ би подаци о пишком животу и раду послужили као информације којима се буде и подстичу читалачка пажња и интересовања ученика (в. Марковић 2014: 455, 462).

„Разлике у укупној уметничкој и информативној вредности појединих текстова утичу на одговарајућа методичка решења (прилагођавање читања врсти текста, опсег тумачења текста у зависности од сложености његове унутрашње структуре, повезивање и груписање са одговарајућим садржајима из других предметних подручја)” (НПП 2006). Стицање функционалних школских знања која ће с временом бити умрежавана у читав систем ученичке књижевно-језичке културе подразумева да читалац овлада имплицитним информацијама које може да открије једино уколико повеже више информативних секвенци, доводећи их у одговарајући узрочно-последични однос.¹⁴ Оспособљавање за процес континуираног усвајања нових информација, за „разумевање не само књижевног дела већ и свих осмишљених текстова” (НПП 2006)¹⁵ уједно доприноси да ученик нужно активира и интерактивно користи одређена предзнања, искуства и идеје.¹⁶ Уколико су биографије великих и признатих стваралаца обликоване једноставним, емоционално обојеним начином казивања, а велике животне мудрости и тачни, научно потврђени и доказани подаци сликовито саопштени, у читаоцу се изазивају упечатљиве импресије које се чврсто везују за саопштено и прочитано, па се оно дуго памти.

„Гроздана Олујић вешто уплиће биографске и књижевне мотиве у поведење о детињству, бирајући карактеристичне, симболичне детаље који

¹⁴ Док открива значење текста, читалац истовремено закључује и о информацијама или идејама које нису експлицитно дате (в. Бабић, Бауцал 2009: 8).

¹⁵ У аспекте читања и разумевања текста убрајају се проналажење информација у тексту, тумачење, односно схватање смисла текста, његово промишљање и вредновање и читалачка ауторефлексивност. Од читаоца се тражи да: оперише са више експлицитно или имплицитно датих информација; процени намеру аутора текста; формулише аргументе на којима су засновани његови закључци; пореди чињенице и ставове изнете у тексту с властитим представама, са знањима и ставовима; критички разматра прочитане информације и користи их у различите сврхе; размишља о форми текста (то је најсложенији међу наведеним процесима) – резонује, критички анализира, процењује адекватност начина преношења и саопштавања информација, разликује чињенице од интерпретације (в. Бабић, Бауцал 2009: 6–8).

¹⁶ „Ријеч је о посебној врсти знања које омогућује читање с разумијевањем. Знања из осталих подручја (психологије, филозофије, повијести, антропологије, социологије, језикословља, комуникологије) послешују спознавање књижевног дјела у његовим највишим облицима” (Росандић 2005: 194).

обележавају нечији живот и стваралаштво” (Опачић 2017: 120). Иако се из књиге *Били су деца као и ти...* не могу за часове књижевности у млађем школском узрасту искористити целовити текстови, нема препрека да се даровити ученици улуте да прочитају биографске занимљивости о књижевницима, уметницима, научницима и значајним историјским личностима како би се и на тај начин постепено формирала добра читалачка и истраживачка навика коју ће ученици практиковати у старијим разредима богатећи не само своје књижевно знање већ и познавање чињеница из широке области опште културе.

ИЗВОРИ

Блок, Пуј (2010): Серж Блок, Жан-Бернар Пуј, *Енциклопедија лоших ђака, бунџовника и џенијалаца*, Београд: Креативни центар.

Олујић (2017): Гроздана Олујић, *Били су деца као и ти...*, Београд: BOOKLAND.

Велмар-Јанковић (2007): Светлана Велмар-Јанковић, *Књија за Марка*, Београд: Стубови културе.

ЛИТЕРАТУРА

Бабић, Бауцал (2009): Драгица Павловић Бабић, Александар Бауцал, *Разумевање њроцићанои Pisa 2003 и Pisa 2006*, Београд: Министарство просвете Републике Србије – Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања – Институт за психологију Филозофског факултета Универзитета у Београду.

Димитријевић (2012): Маја Димитријевић, Деца-јунаци у причама Светлане Велмар-Јанковић, *Књижевности за децу у науци и настави*, Јагодина: Факултет педагошких наука, 281–288.

Илић (1998): Павле Илић, *Српски језик и књижевности у наставној теорији и њракси: Методика наставе*, Нови Сад: Змај.

Марковић (2014): Снежана Марковић, Прича из живота и о животу писца као подстицај за читање и тумачење, *Књижевности за децу у науци и настави*, Јагодина: Факултет педагошких наука, 453–466.

НПП (2006): *Наставни њлан и њрограм за 4. разред основне школе*, Београд: Службени гласник РС – Просветни гласник, бр. 3.

Опачић (2011а): Зорана Опачић, *Поеишка бајке Гроздане Олујић*, Београд: Српска књижевна задруга – Учитељски факултет у Београду.

Опачић (2011б): Зорана Опачић, *Наивна свести и фикција*, Нови Сад: Змајеве дечје игре.

Опачић (2017): Зорана Опачић, Деца коју су водили снови (поговор) у: Гроздана Олујић, *Били су деца као и ти...*, Београд: BOOKLAND, 117–143.

Пијановић (2005): Петар Пијановић, *Наивна љрича*, Београд: Српска књижевна задруга.

ПНУ (2018): *Пројрам настави и учења за љрви разред основној образовања и васпишања*, Београд: Службени гласник РС – Просветни гласник, бр. 15.

ПНУ (2019): *Пројрам настави и учења за друји разред основној образовања и васпишања*, Београд: Службени гласник РС – Просветни гласник, бр. 3.

Росандић (2005): Dragutin Rosandić, *Metodika književnoga odgoja*, Zagreb: Školska knjiga.

Росић (2013): Тиодор Росић, *Иманентино-методичко шумачење љесничкој љексиа*, Јагодина: Факултет педагошких наука.

Тошовић (2002): Бранко Тошовић, *Функционални сшлови*, Грац: Институт за славистику Универзитета „Карл Франц”.

Maја M. Dimitrijević
University of Kragujevac
Faculty of Education in Jagodina
Department for Didactics and Methodology

DIDACTIC POTENTIALS OF GROZDANA OLUJIĆ'S *BILI SU DECA KAO I TI...*

Summary: The paper deals with possibilities of interpreting selected texts from Grozdana Olujić's *Bili su deca kao i ti...* [*Once they were children like you...*] in teaching literature in lower elementary grades. The analysis involves the procedure of using literary and biographical data in teaching about authors and scientists that are prescribed by the lower elementary curriculum. It can be concluded that popular science texts and informative texts, as well as autobiographies and short biographies of famous writers and scientists, have a great didactic potential on condition that their content, language and style are adapted for young readers. Interesting, dynamic stories about writers', artists' and scientists' childhood, family environment and creative development can motivate children to read and analyze literary and scientific literary texts, to develop their reading comprehension skills and to expand their general knowledge.

Keywords: Grozdana Olujić, methodology of teaching literature, stories about childhood, biography, popular science texts, informative texts.